

Meghívó
Szeretettel meghívjuk Önt és kedves családját

MIKLÓSI ANDRÁS orgonaművész és VÁRADY MÁRIA színművész
HANGVERSENYÉRE

„Megemlékezés az örmény genocídium 90. évfordulója alkalmából”

Műsoron: Félix Mendelssohn-Bartholdy, Johann Sebastian Bach,
Liszt Ferenc és Henry Mulet művei,

valamint szemelvények az örmény irodalom évszázadaiból.

Helyszín: Pécs, Belvárosi Plébániatemplom (Dzsámi), Széchényi tér

Időpont: 2005. július 22-én 20 óra

* * *

Bálintné Kovács Júlia

**Pillanatképek néhai és mai Aranyosszéken otthonra lelt örmény és örménymagyar
családokról**

Szeretve tisztelt Hallgatóság!

Rövid előadásomat Merza Gyulának, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület egyik alapító tagjának a 19. század végén írott versrészletével kezdem, melynek külön időszerűséget ad az 1956-os forradalom és szabadságharc nemrég elhunyt Corvin-közi főparancsnokára, a szamosújvári születésű Pongrátz Gergelyre való emlékezés, kegyeleti főhajtás.

A vers címe:

MAGYAR-ÖRMÉNY HAZAFISÁG

*Maroknyi nép él e földön
Több mint kétszáz éve,
Érzelemben annyi öltön
Színmagyarrá érve.*

*Oly magyar az örmény lelke,
És a szó az ajkán,
Hogy örömét ország lelte
E derék népfajtán.*

*S míg oltárán örmény maradt
Kegyelet és rítus:
A szívében, lám ezalatt
Nőtt a magyar virtus...)*

Amint e kis versrészlet is vallja, az Erdélybe települt örmények hazára leltek itt, és mind anyagi, mind szellemi erőforrásaikat arra használták, hogy e kis országot felvirágoztassák. Örménymagyar Baráti Társaságunk, az ARMÉNIA és a budapesti székhelyű Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület célja, hogy töredékekből, mozaikokból összerakja a történelmet - mely tulajdonképpen Erdély magyar történelme is -, megismerje, majd megismertesse azt a ma emberével, mert egyrészt Vörösmarty Mihállyal együtt valljuk: „Emlékek nélkül népeknek híre csak árnyék”, másrészt Nemeskürty tanár úrral hirdetjük: „A múltat nem lehet tőlünk elvenni, de az csak akkor a mienk, ha ismerjük.”

Konferenciáinkon, az 1997. évi márciusától havi rendszerességgel megjelenő folyóiratunkban, a Füzetekben és egyéb kiadványainkban kísérletet tettünk már eddig is arra, hogy bemutassuk egy-egy tájegység örménymagyar családjait.

Talán a mi munkánknak is köszönhető, hogy az amatőrök mellett, a történész szakemberek figyelme is e kis erdélyi népcsoport felé fordult, hisz elmondhatjuk: e kutakodás napjainkban reneszánszát éli. Ezek

egy része, például *dr. Száva Tibor-Sándor: Szépvízi magyarörmények nyomában* - Bécs, 2003 - című könyve alapos kutatásokra támaszkodva módosítja az örmények Erdélybe településének idejét, módját és a betelepülő családok számát.

A szépvízi és gyergyói örmény családok mellett képet alkothattunk a radnóti, szilágysági, kézdivásárhelyi, sóvidéki, főleg szovátai, kolozsi, marosvásárhelyi örménymagyarok egy részéről. *Dr. Bajusz Istvánnak* a 4. jubileumi konferenciánkon elhangzott előadásából: Két örmény botanikus: *Wolff Gábor és Gyula*, Aranyosvidék két neves alakjával is megismerkedhettünk. Egyedül a Wolff családról több órás előadást lehetne tartani, hiszen nem csak mint botanikusok és gyógyszerészek jelentősek, hanem a közéletnek is fontos szereplői voltak. Még Orbán Balázs is számon tartja az apát Torda jeles emberei között. Időkeretünk nem teszi lehetővé, hogy többet szóljak róluk.

Elmondom viszont, hogy a Füzetekben közöltük a tordai *Darkó Aladár* önéletírását - Amberboj gyöke-
rek -, Sas Péter megemlékező írását Darkó László festőművészről, és a magyarörmény művészek soroza-
tában bemutattuk a szintén tordai születésű *Albert Annamáriát*.

A 2005. júniusában megrendezésre kerülő Aranyosszékről szóló konferencia arra ösztönzött bennün-
ket, hogy egy-egy pillanatképben felvillantsuk ennek a vidéknek néhai és mai örménymagyarjait. Mikor
megkezdtem az adatgyűjtést, nem hittem, hogy a bőség zavarával kell majd megküzdenem, csak azt tud-
tam: számíthatok barátaim, *dr. Maros Dezsőné Albert Annamária*, a Kolozsvári Állami Magyar Opera
örökös tagjára, és *Bogdánffy Botond* helytörténész, lelkes örménységkutató segítségére, valamint bizo-
nyos forrásmunkákra. E két barátomnak olyan bőséges adathalmaz, szöveg és fényképanyag van a birto-
kában, melyet érdemes lenne könyvalakban feldolgozni.

Ha örmények után kutatunk, Aranyosszéken is a római katolikus plébániák anyakönyveit kell fellapoz-
nunk, hiszen örmény katolikus plébánia legközelebb csak Szamosújváron működött, és az örmények leg-
többször a helyi plébániák szolgáltatásait vették igénybe, ha esküvő, keresztelő vagy temetés volt a csa-
ládban.

A tordai római katolikus anyakönyvek névmutatóiban több tucat örmény családnévvel találkozunk, né-
melyikkel több változatban is. Ezek: Alexa, Amberboj, Ambrus - aki Szentpéteri Máriával kötött házassá-
got, Amirás, Babcsák, Betegh, Biluska, Bocsánczy, Bogdán, Bogdánffy, Bulbuk, Csiki, Dániel, Duha,
Esztegar, Fogolyán, Gajzágó, Gogomán, Gopcsár, Hacsukj, Harmath, Issekutz, Kapdebó, Karácsom, Ka-
rácsonyi, Karátson, Karátsoni, Káringetz, Kazatsai, Kazatsay, Korbuly, Kovrig, Lászlóffy, Lengyel, Mar-
kula, Marosán - aki Szentpéteri Rebekát vette feleségül - Miron, Murádi, Nuridzan, Nurisán, Nurizsán,
Ostián, Osztián, Ötves, Pap, Patrubán, Patrubány, Pattantyús, Placsintár, Pongrác, Retezár, Szappanos,
Szentpéteri, Szentpétery, Todorffi, Tömlő, Tucsek, Tucsik, Tutsek, Tutsik, Vertán, Verzár, Wolff, Zakari-
ás.

Ezek között szerepelnek olyanok, akiknek leszármazottai ma is élnek Tordán, mint például az Amirá-
sok, Bogdánffyak, a Tömlő család, de nagyrészükkel csak az ótordai temető sírkövein találkozhatunk, és
ugyanott csodálhatjuk meg idősb Szentpéteri János családi sírboltját.

Örmény családnevek olvashatók Aranyosszék majd minden helysége temetőjében. Felvincen a Nevelits
család, Várfalván Sáhin Mária tanítónő volt Nagy Domokos református lelkész felesége. Harasztoson
Murádin Lukács kántortanítóként szolgált a közösséget, és fiai is ezt teszik, Murádin László, mint nyelv-
művelő - elsőként tüntették ki a nyelvapolók díjával - és Murádin Jenő, mint ismert és elismert művészet-
történész. És ott voltak Egerbegyen a Szentpéteriek, most is ott vannak Nagyossyék. Aranyosgyéres kü-
lön kutatást érdemelne, de legalább Péter Károly EMKE-díjas közéleti mindenestől tanárt említem, a vala-
mikor Torockón tanító Harmath László mellett. E kis felsorolásban Torockószentgyörgy az utolsó állo-
más, ahol Csiki Aranka kriptája látható, rajta a felirat: „Aki az Úrban hisz, örökké él.” Hozzáteszek ehhez
egy sokat idézett gondolatot: „Csak az hal meg, akit elfelejtene.” Ezért emlékezünk most is rájuk, hogy
ne váljanak holtakká.

Első forrásmunkám Orbán Balázs: Torda város és környéke című munkája, (Budapest. 1889). Lássuk,
tesz-e említést az örményekről? Bizony igen! Mindjárt az előszóban köszönetet mond dr. Szentpéteri Já-
nosnak, a munkájához nyújtott segítségért, és a könyv lapjain később is gyakran felbukkannak az örmény
családnevek.

Természetes, hogy Torda és vidéke vonzotta az örményeket, hiszen 1889-ben ez a hely nagyvárosnak,
kereskedelmi központnak számított, s korábban is „igen nagy kereskedést űző, virágzó, gazdag város
volt, mely egyebek mellett sójával egész keletet elárasztó világkereskedelmet űzött”. Orbán Balázs mun-
kájának megírásakor népességben Tordát csak Kolozsvár, Brassó, Szeben, és Marosvásárhely előzte meg.

Könyvében a szerző Keleti Károly 1882-ben készült statisztikáját idézi. E szerint Tordán 16 férfi és 20 nő vallotta magát örmény anyanyelvűnek. Ebben az időben azonban az örmények integrálódása nagyon előrehaladott volt kis hazánkban. Pomogáts Béla például így ír a Petelei István válogatott elbeszéléseihez írott utószavában: „Petelei István gazdag örmény kereskedőcsaládban született (1852-ben), és az erdélyi örmények akkor már réges-régen magyarrá váltak, a magyar kultúrát gazdagították, és öntudatos magyar-ként képviselték az erdélyi magyarság érdekeit.”

Tehát bátran megállapíthatjuk: a 16 férfin és 20 nőn kívül, számosan voltak örménymagyarok, akik házasság révén vagy más okból integrálódtak, és akárcsak mi mai örménymagyarok, csak származástudatukban, hagyományaikban tartották számon és ápolták gyökereiket. Orbán Balázs egyébként meg is jegyzi a statisztika után: „az örmények, egyéb hazai és külföldi nyelvűek az oláhok rovatának levonásával mind magyar anyanyelvűek.”

Más, 283. lap: „A Pápayak egyik házat eladták Betegh Gábornak, akitől dr. Szentpéteri vette meg, kinek fia János most is bírja.” 286. lap: „A Szaniszló család birtokai sokfelé oszlottak, az ősi curiát az 1840-es években Virág nevű örmény kereskedőnek adta el Szaniszló József.”

Orbán Balázsnál még olvashatunk egy számunkra itt és most figyelemre méltó mondatot: „A Szaniszlók most iparosok s leginkább a kordoványos mesterséget űzik,” Márpedig köztudott, hogy a kordovány-készítés örmény titok volt. Tehát valószínűleg beházasodás történt.

Visszatérve a „Virág” névre, itt jegyzem meg, hogy Virág Tamás kereskedő és Katringecz Mária fia volt az 1830 körül született *Virág Benedek*, a későbbi tordai orvos. Szamosújvárról nősült, sajnos fiatal felesége valószínűleg gyermekágyi lázban hunyt el, a szamosújvári örmény temetőben nyugszik, a kápolna közelében, a bejárattól jobbra. A Benedek név az örményekre nem jellemző, tehát irodalmi műveltség-re, tájékozottságra vall, hogy a kereskedő család a néhai költő nevét adta fiának, aki aztán alighanem visszatért az örmény hagyományokhoz, mikor újra nősült, s ha már az „eredeti” Flóra névből Virág lett, utóda már az örményeknél gyakori Antal nevet kapta, mert Orbán Balázsnál a 353. lapon ez áll: „Torda terjedelmes piacát mindkét oldalán csinos emeletes házak szegélyezik - az udvarházakon kívül -... Wolff Gábor, Virág Antal, Bogdánffy Dániel, Nagy Miklós emeletes házai...”

Bogdánffy Dániel egyébként a piaci nagytemplom gondnoka is volt, és valószínű, hogy György Ferenc: A tordai katolikus egyház és templom történetéről szóló előadásában bővebben is hallhatunk róla, mint ahogy meggyőződésem szerint Bartha Katalin Ágnes: „Tapsos Torda” -Torda XIX. századi színházi életéről szóló írásában is bőven találkozunk majd örménymagyarokkal.

Visszatérve a forrásmunkához, idézet következik: „Itt a vásártéren van a város három gyógyszerháza, négy vas- és fűszer, 9 fűszer- és anyag, 9 szövet, 1 üveg, 1 papírkereskedése, 39 nyílt üzlete” - írja a szerző.

Hogy az első világháború idejére hány üzlet működött Tordán, nem tudom, és azt sem, hogy Trianon után mennyi maradt, de *Albert Arturné dr. Amirás Ilona* gondoskodó szeretete, majd később lánya Annamária kegyelete megőrizte számunkra egyebek mellett egy olyan dokumentumot, amelyből képet alkothattunk az 1935-ös helyzetről.

Mielőtt rátérnék e kis előadás gerincét képező családra, a *Hacsukj - Tutsek* Nemzetségre, amelynek tagjai minden év májusában összegyűltek, eleinte a Gellért szállóban majd a Benczúr utcában és ott tartották a családi összejövetelt, felvillantok még egy képet Torda város kereskedőinek életéből.

Az írás címe:

REKLÁM ESTÉLY

Előadva a tordai Magyar Kereskedők Egyesületének 1935. év március 2-án tartott táncestélyén.

Írta és elmondta: NAGY MIHÁLY

Volt banktisztviselő, zálogház tulaj, volt műmalom tulaj, volt hadifogoly 6 éven át Oroszországban, főkönyvelő, cégvezető, legutóbb szörme nagyáruház tulajdonos és szücs: jelenleg, mint javíthatatlan költelező, mint „Úr és költő”.

Részletek:

- 1. cég: Első helyen áll a jubiláns cég Tutschek!
Vasas! Hogy mit árul?... Jaj, ne is kérjétek!
Vasnál erősebbet!! Kész ágyúcsöveket!
Amelyeket tisztán - acélból öntöttek,
Hogy a mai estén - a szép nem körében*

*Azoknak szívében - háborúság legyen!
Mert ágyúcsövek ők, a három Tutschekek
Akiiket a lányok ma mind szeretnének
Rohammal bevenni - hálójukba fogni
S az éltükön át oltalmukban élni
Próbálják meg lányok...szép tordai lányok,
Csicseregjen nekik az Aranyos szátok,
Feri, Laji, Sanyi - mind fenegyerekek
És jó a márkájuk! Vasgyúrók! Tutschekek!*

*7. cég: Az Amirás cégnek kétféle gazdája
Míg itt Tordán a selymet árulja,
Addig Kolozsváron Ő Layda utódja
A sok édességbe a krémet Ő tolja.
Pártoljuk a céget - Vass Bandi a feje
Singes ugyan - s mégis édességgel tele.
A pultjánál áll két régi cimboránk
Amirás Bandi és Rakits Adriánkánk.*

*11. cég: Meglátják Uraim, a jövő csillaga
Lesz Albert Marcinak - Anna Máriaja
Van-e kérem ki őt eddig nem ismerte
Bemutatom tehát a reklám keretbe.
Édes kicsi lányka - édes mint a család
Édes mint a boltjuk - a Wolff sikátornál.
Ha keserű élted, s édességre vágyól
Menj be csak Marcihoz, ott minden jót kapol.
Íme bemutatjuk az élő reklámját
Anna-Máriának mosolygó tatáját.*

*14. cég: Megtörök a napnak felkelő sugara
Amint reá süt a Harmath portára
A Harmatocskáknak drága csillogása
Büszkén fénylik. Boldog háza tája
Boldogság országa - harmatok hazája
Büszke lehet erre jó barátunk Béla.
Nála virág nyílik, virágozik a boltja
A jó Isten őket sokáig fenntartsa.
S hogy elősegítsük Harmath ragyogását
A drága Harmathok örök csillogását
Vigyünk oda mindig pénzünket cserébe
Menjünk a boltjába reggel, délbe, este.
Íme bemutatom az élő reklámját
A Harmathok drága gondos Apukáját.*

A vers 30 céget mutat be.

Részletek: „Irtta és előadta Fogolyán Sándor a Tordai Magyar Kereskedők Egyesületének 1932 November hó 12-én tartott Gombos László, Polonyi Sándor és Miron Kajetán nagymultú Elnökeinek képleleplezési ünnepélyén.” Az előadásból megtudjuk egyebek mellett, hogy 1908-ban megalakult a „Tordai kereskedők és kereskedő ifjak társas és olvasó köre, melynek megalapításához nagyobb összeggel járult hozzá Miron Kajetán, és olyan népszerűségnek örvendett úgy a főnökök, mint az ifjak előtt, hogy nagy lelkesedéssel egyhangúlag őt választották meg ezen olvasó és társas kör elnökének.

Ezen tisztséget majdnem egy negyed századig viselte, és ezen idő alatt az ő segítő munkás társaival a legmagasabb színvonalra emelte. Az egyik célja volt az ifjúságot nevelni és kultúrában fejleszteni, amit könyvtár megalapításával, lapokkal és időnkénti szakszerű előadásokkal el is ért. Volt olyan időszak ami-dőn ezen olvasó és társas kör nem csak a tordai kereskedő és kereskedő ifjak, hanem Torda város közép-osztályának kedves találkozó és olcsó szórakozó helye lett."

A 6 oldalas „emlékbeszéd” tartalmazza a társaság „hymuszát” is:

„Akinék az inge gyolcs
Az nagyon sokkal adós.
Az én ingem fehér vászon
De nincsen is adóságom."

Folytatjuk

* * *

Örményországban járt az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület hivatalos küldöttsége

Örményországi élménybeszámoló a Fővárosi Örmény Klub délutánján

2005. június 16-án két izgalmas téma vonzotta a Fővárosi Örmény Klub látogatóit. Bálintné Kovács Júlia Kolozsvárról érkezett a fővárosba, hogy megtartsa előadását az Aranyosszék magyar-örményeiről. Izgalmas előadásának első része olvasható július-augusztusi lapszámunkban.

A klubdélután második felében az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület budapesti képviselői számoltak be örményországi hivatalos látogatásukról. Az élménybeszámolók alapján megtudhattuk: az örmény nép sok szenvedésen ment keresztül, ám szegénységüket és sokszor tragikus sorsukat méltósággal és öntudatosan viselték és viselik ma is. Az örmények számára az egyik legfontosabb érzés a hazaszeretet. Az alábbiakban két résztvevő: Kátayné Szilvay Ingrid Jerevánban elhangzott beszédét és Várady Mária élménybeszámolóját olvashatják.

Kátayné Szilvay Ingrid köszöntő beszéde Jerevánban *

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

A valóság megismerésének két módja van: a tudományos és a művészi, dr. Issekutz Sarolta imént elhangzott rövid történelmi áttekintése után engedjék meg, hogy egy művész eszközeivel közelítsek az erdélyi örménység történetének bemutatásához.

Az emlékezetben élő múlt egyik legtalányosabb kérdése: hogyan szövődik benne össze az ember személyes történelme közösségei, nemzetek és az egyetemes kultúra történelmével. Hogyan történt, hogy a magyar és örmény nép között évszázadokra visszatekintő sorsközösség alakult? Mint tudjuk, Magyarhon már a X-XI. századtól kezdve menedéket adott a történelmi körülmények következtében hazájukat elhagyni kényszerülő örményeknek. Erdélyben a XVII. század végén igazi hazára lelt az örmény nép, ahol rövid idő alatt integrálódott: munkájával, szorgalmával, keresztény hitével, kultúrájával. S ha kellett, véreivel bizonyította, hogy cselekvő, hasznos közössége választott hazájának.

Sok közös vonás fedezhető fel e két nép történelmében, lelki alkatában, kultúrájában. Közös keresztény gyökereink: Világosító Szent Gergely, a nagy hittérítő - párthus származású. Régi magyar egyházi iratainkban párthus eleinkről emlékezünk meg. Tragikusan hasonló vonása az örmény és magyar történelemnek, hogy valamikori területének töredék részét mondhatja csak magáénak, s az elszakított területeken lakók iszonyatos elnyomásnak vannak kitéve. Történelmünk folyamatos „retusálása” a tények figyelembe vétele nélkül - szintén közös. Erdély a magyaroknak olyan, mint Karabah az örményeknek: szellemi szuverenitását, kulturális függetlenségét őrző terület. Érdekes a Szent Koronánk körül kialakult viták hosszú sora mégis elvitathatatlan: a zománberakások kaukázusi mesterek kezemunkáját dicsérik. Sőt, ismert olyan történet is, mely szerint Koronánk - örmény eredetű.

Egy nép lelkületét leginkább és legközvetlenebbül zenéjén keresztül érzékelhetjük. A magyar népzene számos közös vonást mutat az örmény népzenevel: mindkettő egyszólamú, csodálatos hajlításokkal díszített. Hangulatukban megérint egy megfoghatatlan mélabú még akkor is, ha történetesen vidám tartalmú szöveghez kapcsolódik. Gyakran hallhatjuk külföldiek szájából, hogy a magyar „sírva vigad”, keveset